

La aproape treizeci de ani de la apariția volumului de versuri **Visuri în vuetul vremii** și după trei ani de la tipărirea unor inedite în cuprinsul culegerii **Poezii**, Al. Philippide dădea o nouă dovadă a vigoriei și originalității genului său poetic odată cu neașteptatul moment al publicării plăcetei **Monolog în Babilon** (1967). Cartea a fost salutată pe dată ca un eveniment literar și editorial excepțional și a rămas și până astăzi una din piesele de rezistență, fundamentale, ale noului lirism. Pentru cercetătorul literaturii noastre contemporane, **Monolog în Babilon**, operă a unei depline și nobile maturități, se dovedește a fi, din multe rațiuni, exemplară. Un exemplu, mai întâi, de consecvență față de sine însuși, față de marile teme ale lirismului său, față de un crez artistic de la care nu a abdicat niciodată. Mereu egală cu ea însăși, poezia lui Al. Philippide nu e nici o clipă monotonă sau obișnuită. Există o tensiune, o incandescență care o susțin în calmele ei elanuri, în zborurile ei înalte. Numai la Blaga, poate, mai întâlnim aceste arderi puternice palpitând sub aparentele seninătății, ale gravității sau ale cenzurării clasice. „Miezul ei cel mai adînc e delirant și arzător, înspăimîntător ca însuși miezul planetei” (Gh. Grigurcu).

Obsesiile poetului sînt aceleași și în **Monolog în Babilon**: timpul, moartea, efemerul, realitatea visului, destinul (individului și al Universului), rostul artistului și al artei sale, libertatea creației, raporturile societate-artist etc. Deci cele mai generale și mai omenești subiecte de meditație pe care marii poeți și le-au ales dintotdeauna. Prin aceasta Al. Philippide e un mare poet. Dar el e, în egală măsură, și un poet modern, o conștiință coplesitor de actuală, de angajată. În poezia sa, „care zboară în jurul fundamentelor” (Călinescu) sufletul modern poate fi recunoscut în imprevizibilele, dramaticele, complicatele sale ipostaze. Căci, ceea ce trebuie să reținem, înainte de orice, din discursurile acestui „gînditor de profesie” este îndemnul spre cercetarea adîncurilor sufletesti, spre cunoașterea, cu orice risc, a tenebrelor ființei, izvor nesfîrșit de interogații neliniștitoare: „Și cînd din lungi peregrinări/ Te-ntorci pe căi de raze și unde / În lumea dinăuntru, a inimii profunde, /Tot mai găsești acolo întrebări” (**Căutătorul**). Sau, altfel spus, ieșirea din contingent: „De-atîtea vînturi turburi în care s-a zbătut,/ Mîe sufletul un steag cu pinza arsă,/ E timpul să mă smulg din cunoscut/ Și să refac efigia mea ștearsă” (**Un stol de păsări negre**). Numai lumile sufletului se mai oferă, necercetate, poetului: „Pe hartă nu mai sunt ținuturi noi/ Necunoscutul e în noi” (**Aud o ușă**). Taina ființei e superioară oricăror altor enigme și nimic, oricît tehnică și aparatură s-ar folosi, n-o poate ghici sau descoperi. Și e, fără îndoială, neînăuț și original felul în care poetul vede **incomunicabilul**: „Sînt împinzit cu sîrme și cu ace./ Electrice imbolduri mă bîntuie mereu../ Cu-aceste meșteșuguri subtile ,orice-ați face/ Tot nu puteți

Paul Zarifopol e o personalitate multiplă, dar, din păcate, puțin cunoscută. Prea timide sînt încercările de recuperare ca să putem vorbi de un interes mai sporit astăzi decît altă dată și ca să nu ne gîndim la o injustiție critică. S-a manifestat în domeniul psihologiei sociale, al filosofiei culturii, al esteticii și al criticii literare, cu o competență dintre cele mai prestigioase. În cele ce urmează schițăm doar cîteva **particularități ale criticii** sale.

Toată lumea a fost șocată de o dominantă a criticii lui Zarifopol, rar de tot întîlnită în alte părți, la alți critici, — și anume tratamentul prea sever al unor scriitori străini, unii dintre ei de primă mărime. Această difidență față de cîteva glorii unanim adorate a supărat pe mulți, ba chiar, la un moment dat, și pe unii oameni pătrunzători și nesubjugabili valorilor consacrate. Mihail Ralea, de pildă, scria că „opera sa critică este o violentă denunțare a gustului comun, un singeros masacru al valorilor recunoscute”; Pompiliu Constantinescu se mira, la rîndul său: „idolii lui naționali sînt atît de minusculi față de victimele lui europene, încît te-ntrebi dacă a fost posibilă o atare deviere”, iar G. Călinescu se arăta mai drastic, spunînd că „intoleranța față de marea literatură a trecutului se manifestă nu printr-o demonstrație superioară, ci coborîndu-se la instinctele rele ale oricărui fost școlar, luînd ca premiză oroarea omului încult și mediocru de marea literatură”. În ultimul caz, vorbește „clasicul” Călinescu despre clasicofobul Zarifopol. Opinia va fi mai tîrziu retractată.

Din acest motiv — și nu e singurul — s-a creat în jurul criticului o mare animozitate venită mai ales dinspre adulatorii obstinați ai geniiilor cimentate de „estetica școlărească” a profesorilor. Consternarea a crescut cînd iconoclastul a fost indulgent cu scriitori naționali de mai mică importanță, pe unii dintre ei (Minulescu, Al. O. Teodoreanu) supraestimîndu-i. A apărut această poziție ca un fel de extravaganță sau ca o dovadă certă de fragilitate a gustului său.

Cum stau lucrurile de fapt?

Intr-adevăr, critica lui Zarifopol e temperamentală, o critică a „gustului întîm”, cum însuși spune. Dar tot el subliniază de atîtea ori că gustul nu se întemeiază numai pe intuiție, ci și pe raționalitate, sub forma „lucidității intuitive” și a unei comprehensiuni esențiale, care refuză vagul și aproximația, dar și finalitatea infailibilă. Niciodată Zarifopol nu îngăduie temperamentului să zburde a **vau-l'eau**. „Garantat este, în viața civilizată, o faptă bună, să nu dai drumul temperamentului decît după ce lași să se petreacă jocul întreg al înțelegerii”. Comparativ cu alți critici, el poate trece pe drept cuvînt ca un nemilos judecător, dar, raportat la programul său critic, la scopul propriu-zis al demersului critic, nu mai apare atît de feroce cît se crede. Siguranța lui lejeră și însurșența nu provin dintr-o bravadă adoleșcentină sau dintr-o irtare sanguinară, ci sînt consecințele unei solide și active erudiții, nedispusă să accepte convențiile. Mai vrea el să demonstreze că gusturile se discută, că valorile nu sînt **tabu** și că idolatria este mai dăunătoare decît negația lucidă. Nimeni nu uită forța lui de respingere, dar cei mai mulți neglijează adîncă înțelegere a manifestărilor curat artistice. Campaniile lui contra unor scriitori cu faimă (Molière, Goethe, Schiller, Stendhal, Balzac, Maupassant, Renan etc.) seamănă a reacție subiectivă pe undeva, în schimb nu le lipsește nici sinceritatea, nici marca unor adevăruri esențiale. Zarifopol nu aruncă fulgerele la întîmplare, mai înainte de a fi cunoscut în cele mai mici amănunte obiectul reprobat, de a-i fi detectat precis

prețpe ce-i în adîncul meu./ / (...) Mai este /Pînă s-aveți din miezul meu vreo veste”.

Cel care se vrea „un exilat în absolut” transmite, de fapt, contemporanilor săi, cele mai patetice și mai autentice mesaje (nu numai „așa cum s-a spus, oracular „de mare cultură și poezie” — Ștefan Aug. Doinaș), dovezi ale unei acute conștiințe îndreptată asupra realității istorice. El stă „cu tăpile în trosot și creștetu-n azur” și, coborînd, în infernul unei clipe are viziuni formidabile, terifiante și groțesti, toate vorbind cu luciditate despre uriciunea din om, condamînd păcatele sale cele mai grele, arătîndu-i chipul în oglinzile strimbe ale propriilor sale slăbiciuni. Peisajul chiar se desfigurează după înfățișarea acestor monștri. Un fel de ciupercă omenească îi maculează frumusețea și

CONTEMPORANII CAPITALI

AL. PHILIPPIDE

maiestatea: „Columnele, care păreau sortite/ Să poarte numai cerul fără nori,/ Erau la vîrf, ca niște spierietori,/ Cu capete de om împodobite,/ /Mirat destul de-aceast-orînduire,/ Voiam să plec, dar iarăși zăbovii/ Cînd deslușii, spre marea mea uimire,/ Că toate capetele erau vii!/ /Și ce pocite chipuri! Strimbe guri,/ Tumefiate buze, nasuri roase,/ Obraji cu negi cît niște nucii, frunți joase./ Ochi storși, urechi pleostite, tot figuri/ Dintr-un muzeu de monștri parcă scoase!/ /Sucindu-se pe gîtul lor de piatră,/ Ca la un semn cu toate-ncepură/ Să-mproaște-ocări și răcnete de ură,/ Batjocuri crunte și sudălmi de satră,/ Scuipid prelung, cu plescări și bale,/ Pe lespezile-aleii triumfale,/ / Și peste toat-această hărmălaie,/ Pornită vîfor împrejurul meu,/ O vorbă s-auzea țîșnînd mereu,/ Ca tipătul năîng de cucuiau/ Din toate gurile: Eu! Eu! Eu! Eu! (**Tainicul țel**). Aceleași viziunii dantești i se înscriu și alte „balade-viziuni”, cum au fost numite „cu tîlc parabolic. Căci sub limezimea clasică a versurilor se ascund adînci sensuri, tulburătoare. Acest **homo viator** (N. Balotă) modern e condamnat să peregrineze nu

mai „prin niște locuri rele”. Periplurile sale sînt de coșmar iar „experiența catastrofelor sociale” îl duce pînă a dori „o răzvrătire a lumii vegetale” care „să-nfrunte omul, uzurpator flecar”. Viziunea devine formidabilă ,apocaliptică: „Eu-calipti și cedri cu brațe uriașe/ Și baobabi bu-bonici cu trupul numai noduri/ Se năpustesc năprasnici spre marile orașe/ Zdrobind palate, fabrici, gări, hale, turnuri, poduri/ Din ecuatorialele cocauri/ Lianele cu brațe de hidre și bala-uri/ Se furîșează și se-ntînd, /Își iau avîntul/ Și-ntro-o rețea de funii vîi cuprînd/ Pămîntul/ (...) / În orice fir de iarbă un ghimpe încol-tește,/ În fiecare frunză un ochi ascuns palpită;/ Și în pămînt tuberculi și bulbi scobesc hoșteșe/ O boștiură perfidă ce-i gața să te-nghită./ / O forță-năbușită de mii și mii de ani./ Ascunsă în

pulsul molcom al sevei ,își ia vînt/ Cu zbucium de cutremur și de clocot de vulcani;/ Și era vegetală reîncepe pe pămînt...” (**Răzvrătire**). Poate că nicăieri nu ne dă, ca în acest poem, Philippide fiorul acelu „haos fără posibilități de revenire... teroarea unui haos terminal” pe care îl observa Ion Barbu în versurile mai vechi. S-ar putea crede că autorul acestor narațiuni parabolice e un mizantrop. Dar călătoriile sale onirice „nu trădează resentimente antiumane”. Lecția acestui „strălucit spirit umanist” (Aurel Martin), este, de fapt, aceea că orice drum trecînd prin întunericul cel mai deplin și mai înfricoșător, sfîrșește, pentru om ,în lumină. „Soarele sclerosat” renaște, stolul de păsări negre se pierde în azur, chemările de-odinioară, turburi, se risipesc și la sfîrșitul călătoriei sale tenebroase poetul poate spune ,pregătit pentru o alta: „Din zare asfințitul mi-a-ntîns de bun venit/ Licoarea lui de aur în azurii pocale,/ Și muntele se smulse din hăuri-și-am pornit/ Senin, puternic, mîndru, pe mările astrale” (**Întîmpinare în azur**). Cuprîns de un „dor fără sa-țiu” poetul se vrea contopit cu viața în ceea

ce are mai deplin,mai întăritor. Versul izbuc-nește într-o strigare păgînă, gilgînd de vitali-tate: „Vreau să m-amestec pe deplin/ Cu plas-ma din adînc a vieții,/ Să fiu la fel cu-acel elin/ De care pomenesc poeții,/ / Și căruia, în vre-muri vechi,/ Un zeu îi dase drept pedeapsă /Să-i crească frunze din urechi/ Și negre rădă-cini din coapsă” (**Dintr-o călătorie**).

În multe din „pastelurile filozofice” ca și în **Monolog în Babilon** („capodoperă a literaturii române dintotdeauna” — Marian Popa) își face tot mai simțită prezența sentimentul morții, al spaimei de efemer. Poetul trăiește acut senti-mentul trecerii timpului care „n-are moarte”, al fragilității ființei umane, al teoriei pieirii în neant ca atîtea „glasuri” ce-au murit: „O, glasuri care m-ați ales popas,/ Cînd n-oi mai fi nici eu de-cît un glas,/ Mă veți lua pe calea de apoi/ Prin vămile văzduhului cu voi,/ Sau mă veți părăsi în drum, stingher,/ Uitat, pierdut în vrun străin ungher/ Al cosmosului fără jos și sus,/ La fel cu-atîtea glasuri ce s-au dus” (**Glasuri**). Cum se poate ca scăpînd efemerului să te înalți la du-rabil, la etern? Prin puterea minții ,prin artă, prin vers: „Dar ce-i al meu din ceea ce sînt? Nimic aproape:/ O așchie de plasmă luată cu-mprumut/ Pînă mă-nghîite iarăși adîncul spațiu mut,/ Dar și o feastă în care tot cosmosul înc-ape!” (s. n.) (**Un stol de păsări negre**). El are exemplul vechilor poeți din alte lumi („C-un fir pe care-l trag din stele/ Poeții leagă vremurile-n-tre ele”), ale căror voci îi sînt familiare, apro-piate, ambițiile sale sînt mari, iar încrederea în versul izbăvitor de moarte-totală. Năzuința sa e să ajungă la vechile izvoare, la obîrșia acelor „lucruri ce n-au fost rostite”. Iată un program liric de superb orgoliu: „Putea-voi oare fără călăuz/ Să dibui puntea dintre privire și auz/ Și cumpănindu-mi firea-n-tre-amîndouă/ Să gust cu adîncime și nesățiu/ Senina voluptate nouă/ A timpului scăpat de spațiu?” (**Apropieri**). Iar versul care poate cuprinde atari aventuri nu poate fi decît unul singur: „Miasma din corola scuturată,/ Culeasă de un vers sever,/ Aleasă dăinuie-n durată/ Ca limpedea columnă-ngîndu-rată/ Din insula lui Euhemer” (**Cum zgomotul**).

Confesiune de indicibilă frumusețe și gravi-tate, poezia lui Al. Philippide ne arată, astfel, prin zborul ei de pasăre albă peste adînci pră-păstii calea spre lumină, spre dăinuire: „Eu printre umbre încă nu vreau să mă scobor;/ Dar cum nu-i om acolo să n-ajungă,/ Spre țara nopții drumul as vrea să-l fac ușor,/ C-un vast ocol prin zări de-azur sonor,/ Și calea cea din urmă să-mi fie cea mai lungă./ / O, vrednicule paznic, Eol, străvechi amic,/ Încredîntează-mi agera unealtă/ Cu care zidul grotei în două să-l despic,/ — Din mine însumi, nou, să mă ridic / Și să mă urc în voie pe culmea cea mai-naltă” (**Înălțare**).

G. GHEORGHÎȚA

te explicabilă neglijență” s-au înșelat unii citi-tori într-atîta ca să ia „gluma” în serios. Dar mai există o categorie de oameni care din principiu condamnă gluma, oameni cu morgă austeră — „homo stupidus et sollemnis”. Ironia, joc cu du-PLICITĂȚI DE SPIRIT, nu angajează pe cei lipsiți de inteligență și cu „seriozitate radicală”. Și parcă decepționat, Zarifopol încheie: „Publicul nu mai primește decît expunerea directă. Gluma e în criză. E, poate, o procedare puțin economică. Pă-cat: era un mijloc de înțelegere nu numai plă-cut, ci și foarte necesar”.

Critica lui Zarifopol e, negreșit, fundamental **polemică**, o critică activă, de idei în mișcare, deși nu se aplică decît rareori valorilor în curs. Polemismul său izvorăște natural dintr-o predispo-ziție de critic veritabil. Fără opoziție, s-a spus de atîtea ori, critica nu-și justifică existența. Spir-i-tul polemic trebuie să se afle în neînteruptă în-tovărașire cu actual critic; sau altfel spus, actual critic îmPLICĂ polemismul. Nu înseamnă că pole-mica e totuna cu atitudinea invariabil intolerantă. Ea — nu e cazul să stăruim — trebuie să se mani-feste în termeni de deplină urbanitate, dacă vrea să nu cadă în bîrfă ridicolă. Zarifopol ne învață și el acest lucru și, mai mult, ne dovedește admi-rabil în disputele lui cu G. Ibrăileanu (prieten de fapt și adversar de principii), cu Mihail Ralea și cu alții. Polemismul este formula distinctivă a criticii sale, care îi colorează expresia și-i sti-mulează mutațiile de opinii.

Zarifopol se slujește de mijloacele unei critici moderne, constînd și dintr-o rară conștiință stilistică și o inegalabilă capacitate de analiză. În **Arta prozatorilor români** Tudor Vianu, după ce apreciază contribuția portretistului Zarifopol („tipul politic”, „sentimentalii”, „băiatul cult”, „li-cheaua”, „clasicii”, „intelectualul”, „geniile agi-tate” etc.) îi evidențiază particularitățile stilis-tice ale scrisului. În primul rînd, ironia și „întem-pestivitățile” de vocabular care se înrudes-cu ale lui T. Argehezi; și anume: „adjectival tare, cînd indignarea sa nu se stăpînește”, sau acela „fami-liar și insinuant, atunci cînd se ascunde sub mas-ca ironiei”; asociațiile neașteptate, stilul disocia-tiv, epitetul compromițător. „S-ar putea spune, încheie Tudor Vianu, că stilul lui Zarifopol este echivalentul argehzianismului în portretistica mor-ală și în literatura de idei”.

Fiind prea personal și avînd oroare de ca-noane, pe Zarifopol nu-l ademenesc construcțiile docte, solemne, pedante. De aceea mijlocul pre-dilect al scrisului său este **eseul**. „Zarifopol a fost un eseist fin — scrie G. Călinescu —, cu price-perea speculației de idei multilaterale, în ale că-rui articole și eseuri se simte informația vastă, serioasă...”. Cu temperamentul lui trebuia să a-jungă inevitabil la eseu. Dar nu acel eseu con-ceptut ca un soi de **tutti-frutti**, ca o încropire după „preferința urechii” („Camil Petrescu), ca un miș-maș de locuri comune artistizate dinadîns; ci eseu! — specie solidă, independentă, liberă de orice canon; eseu! — gen modern, deschis, anti-dogmatic, suplu, cuprinzător.

Zarifopol — sîntem nevoiți să ne exprimăm iarăși regretul — nu a participat la bătăliile cri-ticii de a discerne și a impune valori ale litera-turii noastre din timpul său, decît foarte puțin și cu nu prea bune rezultate; dar el rămîne un exemplu superior de inteligență critică, acuratețe, sagacitate analitică și frenezie ideologică. Defi-nitoriul pentru critica sa, pe lîngă acestea, e ra-tionalismul observației, obținut prin expurgarea detritusurilor sentimentale și conjuncturale — un raționalism sprijinit de o excelentă strategie a ironiei.

C. TRANDAFIR

infirmitățile, de a fi meditat asupra lor, deși, în secret, îl interesează opinia de **part et d'autre**. Pe nedrept a fost învinuit că-i cusurgiu, năzuos, urșuz, chiar sadic cu victimele. Critica lui nu are nimic din ordinară bătaie de joc, din brutalitatea spiritelor gregare. I-au dispăcut violențele de fe-lul celei a lui Taine, care „măcelărește fără inspi-rație literară”. Zarifopol e un ironist delicat, bine strunit, cu expresia colorată, de artist, căruia sin-gele îi curge normal. Desigur, îl scoate din sărite „duioșia universală”, tămîierea nesfîrșită, însă nici nu îmbrățișează pesimismul „hapsîn”, mizan-tropia „inveninată” a lui Schopenhauer, Nietzsche, Taine, sau violențele „apașilor parizieni”. Con-vîngerea criticului nostru e că teroarea în li-teratură, exercitată cu ton și cu mijloace care nu îngăduie replică, iese cu totul în afara literaturii. Fanatismul nu-i în firea lui, fiindcă știe să-și stru-nească umorile negre. Flaubert (chiar Flaubert, pasiunea lui!) îl nemulțumește cu veșnica-i su-

ESEU

PAUL ZARIFOPOL, CRITICUL LITERAR

părare și cu izbucnirile adeseori copilăros hap-sine”. Cu totul și cu totul izolate sînt antipatiile lui profunde. Propriu-zis, nici nu se găseș aver-siuni curate, ci numai o intoleranță manifestată prin trucul derziunii calme și prin „persiflaaj ve-sel”. Doar mediocritățile pedante (de felul unui Antoine Gombault de Méré) sînt privite **ab irato** și prăbușite fără a mai apela la nici un eufemism. Cel mai adesea însă „războiul” purtat de el e „ve-sel”. Acum funcționează din plin mecanismele ironi-iei, superba lui ironie.

Nu trebuie omisă din procedeele criticii sale nici o anume „voluptate de a contrazice”, după cum nu vom neglija nici condamnările sumare, uneori. În fine, iată un fapt mai puțin remarcat din pricina ostilității produse de acest spirit așa-zis prohibitiv, „dizolvant”, „nihilist”: cantitativ, preferințele lui depășesc cu mult antipatiile. Un critic care a avut cuvînte de adîncă prețuire pen-tru Eschil, Dante, Boccaccio, Dante, Cervantes, Montaigne, La Rochefoucauld, Rabelais, Shakes-peare, Lessing, Heine, Dostoievski, Tolstoi, Ibsen,

ziile apodictice și sistemul inflexibil (în estetică, în critică), s-au dezvoltat facultățile ironiei sale. Iată un exemplu: Criticul scrie despre **Climats** al lui André Maurois o recenzie intitulată **Ro-manul perfect**. Și într-adevăr romanul e declarat perfect, „prin esență etern”, carte „delicioasă”, „ravissantă”, cu o compoziție „fără pată”, do-zată măiestrit. Analiza psihologică e în felul lui Proust „limpezit și netezit”. Maurois dă dovadă de „cea mai tipică abilitate literară”, știe „cu ge-nialitate” ce trebuie și cui trebuie. Și tot așa, „laudele se înșiruie pe cîteva pagini. **Limbajul secretului** e atît de natural, încît unii cititori au fost încințați că un critic „hapsîn” ca Zarifopol cade de acord cu gustul lor. Criticul e nevoit să revină și să explice că nota lui despre **Climats** e ironică. „Romanul lui Maurois nu-mi place deloc”, declară el „pe cuvînt de cînst”. Defectele lui par așa de perfecte încît le-a admirat ca atare.. Ori-cum, criticul are de ce să se mîhnească, văzînd atîta opacitate și gluma aflată în mare criză. Nu din nepricepere literară, ci din obișnuință și foar-